کارآمدی نظام

بررسی کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران
در ابعاد دینی، فرهنگی و اجتماعی با تأکید برآسیب‌ها و راهکارها

نویسندگان:
سید مرتضی میرتبار، یاور عیوضی و دکتر محمد تقی دشتی

همکاران پژوهشی:
محمدباقر صدقی، حامد عبداللهی سفیدان

مدیر اجرائی:
محمد قرائتی ستوده

www.ketab.ir

کارآمدی نظام

بررسی کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران
در ابعاد دینی، فرهنگی و اجتماعی با تأکید برآسیب‌ها و راهکارها

نویسندگان: سید مرتضی میرتبار، یاور عیوضی و دکتر محمد تقی دشتی

همکاران پژوهشی: محمد باقر صدقی و حامد عبداللهی سفیدان

مدیر اجرایی: محمد قرائتی ستوده

ویراستاری: محمد رضا منصفی . صفحه آرائی و طرح جلد: گروه فرهنگی هنری فانوس . انتشارات: مکث اندیشه

شابک: ۲-۲-۹۶۵۰۶-۶۲۲-۹۷۸ . شمارگان: ۲۰۰ . نوبت چاپ: چاپ اول

تمامی حقوق مادی و معنوی این اثر برای مرکز پژوهشی مبنا(مؤسسه صراط مبین) محفوظ است.

سرشناسه:میرتبار، سیدمرتضی، ۱۳۶۲ - ، گردآورنده عنوان و نام پدیدآور:کارآمدی نظام: بررسی کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران در ابعاد دینی، فرهنگی و اجتماعی با تاکید بر آسیب‌ها و راهکارها/ به کوشش سیدمرتضی میرتبار، یاور عیوضی؛ همکاران پژوهشی محمدباقر صدقی، حامد عبداللهی سفیدان؛ زیرنظر محمدتقی دشتی؛ مدیر اجرائی محمد قرائتی ستوده؛ [برای] موسسه صراط مبین هدایت، مرکز پژوهشی مبنا. مشخصات نشر:قم: مکث اندیشه، ۱۳۹۸. مشخصات ظاهری:۳۱۴ص؛ ۲۲ × ۲۹ س م. شابک:۲-۹۶۵۰۶۲-۶۲۲-۹۷۸- وضعیت فهرست نویسی:فیپا - عنوان دیگر:بررسی کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران در ابعاد دینی، فرهنگی و اجتماعی با تاکید بر آسیب‌ها و راهکارها. موضوع:ایران -- تاریخ -- جمهوری اسلامی، ۱۳۵۸- -- نقد و تفسیر - موضوع:Islamic Republic -- History -- Iran, ۱۹۷۹- -- Criticism and interpretation - موضوع:ایران -- سیاست و حکومت -- قرن ۱۴ -- نقد و تفسیر - موضوع:Iran -- Politics and government -- 20th century -- Criticism and interpretation- شناسه افزوده:عیوضی، یاور، ۱۳۶۲ - ، گردآورند - شناسه افزوده:صدقی، محمدباقر، ۱۳۶۰- شناسه افزوده:عبداللهی سفیدان، حامد، ۱۳۶۴- شناسه افزوده:دشتی، محمدتقی، ۱۳۵۲ - شناسه افزوده:قرائتی ستوده، محمد، ۱۳۶۵- شناسه افزوده:موسسه صراط مبین هدایت- شناسه افزوده: مرکز پژوهشی مبنا - رده بندی کنگره:DSR۱۵۷۰ رده بندی دیویی:۹۵۵/۰۸۴

شماره کتابشناسی ملی:۶۰۰۸۱۶۶

شبکه ارتباط با مخاطب

روابط عمومی (سفارش کتاب، پیشنهادات و انتقادات) : محمد قرائتی ستوده ۰۲۵۳۲۹۰۶۴۰۵

دفتر مرکزی: قم- ۴۵ متری شهید صدوقی-کوچه ۵۶- پلاک ۷۴ - تلفن: ۰۲۵۳۲۹۰۶۴۰۴

آدرس تارنما: www.smhi.ir - www.mabnarc.ir

پست الکترونیک: info@smhi.ir - info@mabnarc.ir

www.ketab.ir

فهرست

مقدمه ۷

فصل اول: مبانی نظری تحقیق ۱۳

مقدمه ۱۵

مفهوم‌شناسی کارآمدی نظام در بعد فرهنگی و اجتماعی ۱۸

۱-تعریف کارآمدی ۱۸

۲-تعریف نظام جمهوری اسلامی ایران ۲۳

۳-خرده‌نظام فرهنگی و اجتماعی ۲۵

نظریه‌های کارآمدی ۲۶

شاخصه‌ها و مدل مفهومی کارآمدی نظام ج.ا.ا ۳۴

مؤلفه‌های مهم در تحقق شاخص ۳۵

نکات جانبی مهم در شناخت مبانی کارآمدی ۴۱

مکانیزم کارآمدی در نظام اسلامی ایران ۴۴

شاخص‌های کارآمدی نظام ۴۵

بررسی دیدگاه امام خمینی رحمه‌الله در حوزه کارآمدی نظام ۵۰

بیانات رهبر معظم انقلاب حفظه‌الله در کارآمدی نظام ۷۹

فصل دوم: آسیب‌شناسی کارآمدی فرهنگی در آینه پژوهش‌های میدانی ۱۱۵

۱. اهداف و سیاست‌های نظام ۱۱۸

۲- ثبات و امنیت اجتماعی ۱۳۷

۳- نظام حقوقی منسجم ۱۴۴

۴- سرمایه اجتماعی ۱۵۸

۵- بستر فرهنگی مناسب ۱۷۲

۶- ارزیابی و نظارت ۱۷۹

فصل سوم: وضعیت کارآمدی در آینه پژوهش‌های کیفی ۱۸۷

۱. نظریات موجود در حوزه کارآمدی نظام ۱۹۰

۲. پیشینه‌شناسی پژوهشی ۱۹۲

۳. یافته ها ۱۹۵

۴. پیشنهادات و راهکارهای پژوهشی ۲۱۳

۵. واحدهای تحلیلی ۲۲۲

www.ketab.ir

فصل چهارم: کارآمدی در آینه نظرات نخبگانی ۲۲۷
شاخص‌های ناکارآمدی یک نظام در ابعاد فرهنگی و اجتماعی ۲۳۱
وضعیت کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران از منظر خبرگی ۲۳۶
عوامل ناکارآمدی در ابعاد فرهنگی از منظر خبرگی ۲۴۱
راهبردها و راهکارها از منظر خبرگی ۲۵۰
بررسی وضعیت آینده کارآمدی نظام از منظر خبرگی ۲۵۵
فصل پنجم: راهبردپردازی (نتیجه) ۲۵۹
تبیین نظری راهبردی ۲۶۳
نقد ادله مخالفان کارآمدی نظام ۲۶۵
تبیین جایگاه مذهب در رشد کارآمدی نظام ۲۶۷
انواع بحران‌های نظام سیاسی ۲۶۹
راهبرد اصلی پژوهش ۲۷۰
راهبرد کوتاه مدت ۲۷۰
راهبرد بلندمدت ۲۷۲
سیاست‌ها و ملاحظات ۲۷۵
ریشه‌ها، عوامل و شاخص‌های ناکارآمدی از منظر نظام‌واره‌ها ۲۷۹
شرح وظایف نهادها ۲۹۰
مدل‌های دستیابی به راهبرد ۲۹۹
منابع ۳۰۰

www.ketab.ir

مقدمه

کارآمدی نظام جمهوری اسلامی ایران و اساساً حکومت دینی، از شایع‌ترین موضوعاتی است که پس از استقرار کامل نظام اسلامی در ایران، در کانون توجه اندیشمندان داخلی و خارجی قرار گرفته و گاهی مورد چالش جدی قرار می‌گیرد. بررسی چنین مسئله‌ای در مورد انقلاب اسلامی ایران، به‌ویژه با ماهیت ایدئولوژیکی آن، موضوعیت و ضرورت دارد و لازم است چارچوبی نظام‌مند در تبیین و تحلیل آن هرساله ارائه شود، زیرا هرچه بر کارآمدی حکومتی افزوده شود، بقا و پایداری آن نظام نیز تثبیت بیشتری یافته و حمایت ذهنی، ایستاری و حتی رفتاری شهروندان جامعه نیز با ارتقای این عنصر مهم، فزونی می‌یابد. به‌عبارت دیگر، هر سامانهٔ مدیریتی و هر سازمان یا هر نهاد دولتی در کشور، علاوه بر مشروعیت اولیه (حقانیت)، نیازمند دستیابی به مشروعیت ثانویه است که بر مبنای سنجش اثربخشی و کارایی خود در حوزه عمل، آن را نشان می‌دهد و بدین ترتیب دوام حکومت خود را ضمانت می‌کند. مهم‌ترین ملاک داوری مردم در کارآمدی یا ناکارآمدی هر نظامی، چه دینی و چه غیردینی، منوط به عملکرد آن نظام و دستیابی به مقبولیت مردمی است و در واقع قضاوت مردم بیش از آن‌که براساس مبانی نظری باشد، وابسته به عملکرد است؛ ازاین‌رو هر نظامی که در عملکرد مطلوب‌تر باشد، کارآمدتر به نظر می‌رسد که این مطلوبیت در سایه عمل دقیق به قانون حاصل می‌شود. طبق این مبنا، دفاع از ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران که مبتنی بر یک اندیشه نظری دینی ارزشی است، در صورتی امکان می‌یابد که مسئولان نظام در مقام عمل، کارایی و اثربخشی خود را به اثبات رسانده باشند.[1]

---

۱. واعظی، احمد و سیدغلامرضا موسوی، «پژوهشی در کارآمدی نظام جمهوری اسلامی»، مجله علوم سیاسی، سال پانزدهم، شماره ۵۹، پاییز ۱۳۹۱، ص۸.

www.ketab.ir

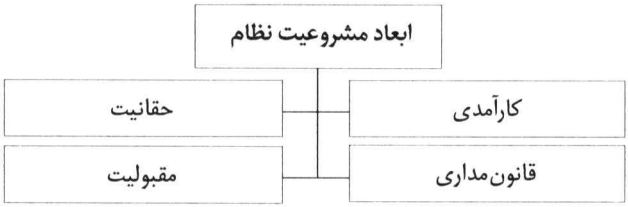

براساس تحلیل ارائه‌شده می‌توان گفت بی‌تردید میان صحت و اتقان یک اندیشه اجتماعی و کارایی و توانایی نظام اجتماعی برآمده از آن در رفع و پاسخ‌گویی به مشکلات موجود در جامعه، رابطه مستقیمی برقرار است. علاوه بر آن، کارآمدی یا ناکارآمدی مسئولان و کارگزاران این نظام در دستیابی به اهداف و آرمان‌های آن، رابطه عِلّی با درست یا نادرست‌بودن آن اندیشه اجتماعی خواهد داشت؛ چنان‌که عوام جامعه با معیار سنجش کارگزاران و شیوه عملکرد آنان درباره مبانی نظری نظام نیز تحلیل‌هایی ارائه می‌دهند. در واقع کارآمدی، مفهومی است که بیان‌گر وجه هستی‌شناختی یا فلسفه وجودی است که مرجع و نقطه هدف آن کل سیستم نظام تلقی می‌شود و منظور از آن همان مجموعه توانمندی‌های سیستم و اقداماتی است که سیستم توان بروز و ظهور آن را دارد. از این منظر، ضابطه‌های تعیین کارآمدی از بیرون سیستم کسور و براساس ترجیحات، نیازها و خواسته‌های مؤسسان یا کاربران سیستم تعیین می‌شود و همه این موارد در کنار یکدیگر کارآمدی یا عکس آن را تولید می‌کنند و توانمندی‌های سیستم به‌تنهایی و بدون درنظرگرفتن دیگر متغیرها بیان‌کننده آن نیست. در واقع ساختار، فرایند و اقدامات هر نظامی، زمانی در ارزیابی کارآمدی سربلند خواهد بود که افزون بر موفقیت در تحقق اهداف (عمل به فلسفه وجودِ خود) و انطباق با شرایط جدید و متغیر، با کسب حداکثر رضایت مردم و تحقق انتظارات، بقا و موجودیت خود را در درازمدت یقینی سازد، زیرا مفهوم کارآمدی، همچنان‌که مقوله‌ای ذهنی و هنجاری دانسته می‌شود، عینی و ابزاری نیز هست. بنابراین در ارزیابی کارآمدی هر حکومتی، افزون بر

www.ketab.ir

اندازه‌گیری توان واقعی آن سیستم در تحقق اهداف ازپیش‌تعیین‌شده برای آن و تأمین انتظاراتی که متوجه آن است، مردم آن جامعه نیز باید به این نتیجه برسند که این نظام در حل مشکلات و رفع نیازهای آنان تواناست و می‌کوشد تا قله اهداف تعیین‌شده خود را فتح نماید.[1] این مقوله از مهم‌ترین ایدئولوژی‌های نظام اسلامی ایران در نظر گرفته شده، چنان‌که شعارهای خود را بر مبنای این ایده بیان می‌سازد. نظام جمهوری اسلامی ایران به دلیل آن‌که مدعی تأسیس نظام نوین مردم‌سالاری دینی است نیازمند توجیه اهداف و الزامات خود و ارائه سنجش در جهت دستیابی به کارآمدی حداکثری است، درحالی‌که تاکنون قاعده و معیار نظام‌مندی برای تبیین شاخص‌های کارآمدی بیان نکرده و فقط به نسبت‌سنجی جامعه آماری زمان حال نسبت به سال‌های قبل، به‌ویژه دوران پیش از انقلاب پرداخته است و با آن‌که ۴۰ سال از تأسیس این نظام می‌گذرد، همچنان این پرسش مطرح می‌شود که نظام جمهوری اسلامی ایران که با سرنگون‌کردن حکومت شاهنشاهی و با ایدئولوژی گسترش عدالت، معنویت و تأمین سعادت مالی و معنوی افراد جامعه تشکیل یافته، آیا توانسته است در عمل به اهداف خود دست یابد؟ بنابراین برای رسیدن به پاسخی جامع از این سؤال همیشگی، لازم است پیش از هر بررسی و تحقیقی دراین‌باره، روش مدل‌سازی برای سنجش کیفی و کمّی کارآمدی برای این نظام مقدس ترسیم شود و پس از آن با تحقیق در شرایط فعلی، به میزان دستیابی به آن مدل‌ها، سنجش و تحقیق صورت گیرد.

آنچه پرداختن به موضوعات این‌چنینی را دشوار می‌سازد، گسترده‌بودن دایره کارآمدی در هر سیستمی است و نظام اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنا نیست. ازهمین‌رو برای مسئله‌محورساختن پژوهش پیش رو، شاخص‌ها و تحقق اهداف نظام در ابعاد فرهنگی و اجتماعی مد نظر قرار می‌گیرد. برای

۱. شفیعی‌فر، محمد و مصطفی قربانی، «تعاملات کارآمدی و مشروعیت نظام‌های سیاسی»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال ۱۳، شماره ۴۷، زمستان ۱۳۹۵، ص۱۸۶.

www.ketab.ir

تبیین هر نظامی، لازم است خرده‌نظام‌ها که شامل ابعاد چهارگانه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است بررسی شود. اما باید دانست که اهداف هر پدیده‌ای می‌توانند از نظر کمّی و کیفی متفاوت باشند و ارزش اهداف هر نظام، تابع جهان‌شناسی آن در نظر گرفته می‌شود. نظام کنونی ایران برپایه مردم‌سالاری دینی تأسیس شده است و این نشان می‌دهد ابعاد فرهنگی و اجتماعی برای شناخت کارامدی نظام اسلامی در ایران اهمیت بیشتری دارد و کارآمدی دیگر نظامات نیز در چارچوب ابعاد فرهنگی و اجتماعی قابل ترسیم و تبیین است. بنابراین آنچه در این پژوهش بررسی می‌شود کارآمدی، در بعد فرهنگی و اجتماعی است و شاخص‌های کارآمدی در این دو بعد کنکاش می‌شود.

طبق تبیین ارائه‌شده در انجام این پژوهش، سؤالات و مدل‌های تحقیق بیان می‌شود تا محور مسائل مورد بررسی کاملاً مشخص باشد:

سؤال اصلی	**با چه راهکار و راهبردی می‌توان سنجش کارآمدی نظام ج.ا.ا را افزایش داد و به اهداف تعیین‌شده آن نزدیک کرد؟**
سؤالات فرعی	- آیا ناکارآمدی در نظام جمهوری اسلامی ایران وجود دارد یا فقط احساس ناکارآمدی در آن دیده می‌شود؟ - ضرورت و اهمیت کارآمدی نظام در این مقطع چیست؟ - عوامل و موانع ناکارآمدی نظام در دو حوزه فرهنگی و اجتماعی چه می‌باشد؟ - چه روش‌هایی برای تقویت کارآمدی نظام در دو حوزه فرهنگی و اجتماعی وجود دارد؟

برای رسیدن به پاسخ این سؤالات اقدامات متراکم و فرایند پیچیده‌ای انجام شده است که به صورت محوری اشاره می‌گردد:

www.ketab.ir

۱- برگزاری جلسات توجیهی و تبیین مسئله و تقسیم کار
۲- بررسی و چکیده‌نویسی و طراحی نمودار مربوط به پژوهش‌های قبلی مؤسسه
۳- وضعیت‌شناسی اختلال در کارآمدی و احساس ناکارآمدی در کشور و ترسیم الگوی مفهومی
۴- فراتحلیل مقالات و آثار مربوط به کارآمدی نظام
۵- انجام مصاحبه‌های عمیق با اساتید و نخبگان
۶- برگزاری جلسه بارش فکری با حضور اساتید و نخبگان
۷- طراحی راهبردها و راهکارهای کلان

با آرزوی توفیق روزافزون و کارآمدی کامل برای نظام اسلامی
محمدتقی دشتی

www.Ketab.ir